

*Туринська Христина Василівна,
Білас Вікторія Вікторівна,
Вайнагій Іван Іванович*

ВПЛИВ ТЕОРІЙ ФУНКЦІОНАЛІЗМУ ТА НЕОФУНКЦІОНАЛІЗМУ НА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ

Стаття присвячена пошуку змістовних елементів функціоналізму та неофункціоналізму як теоретичної основи європейської інтеграції в договірній основі, що регулювала функціонування перших Європейських співтовариств. Зроблено висновок щодо функціонального характеру початкового етапу європейської інтеграції.

***Ключові слова:** європейська інтеграція, європейські співтовариства, функціоналізм, неофункціоналізм.*

Аналіз сучасного стану розвитку європейських інтеграційних процесів не можна здійснити без врахування основних теоретичних підходів до розуміння цього процесу. Зокрема, мова йде про концепції функціоналізму та неофункціоналізму, які мають ряд переваг перед іншими теоріями, включно федералізму як альтернативного пояснення методів об'єднання континенту. Адже неофункціоналізм продемонстрував свою спроможність у поясненні процесів, що відбуваються на європейській міжнародній арені, здатності до прогнозування майбутнього континенту, що пододало критику на його адресу. Дослідження цієї теорії та її практичного прояву має стати актуальною темою для сучасних дослідників євроінтеграційних процесів.

Ця проблема важлива також і для вітчизняної практики інтеграції, оскільки важливо усвідомити теоретичні підвалини інтеграції, щоб сформулювати оптимальні шляхи зближення України з європейським простором. Адже відсутність розуміння сутності Європейського Союзу, насамперед, як простору, який створений завдяки секторальній інтеграції та дозованому об'єднанню зусиль національних держав не дозволяє вітчизняним посадовцям виробити оптимальні стратегії євроінтеграції.

Метою нашої статті є виявлення змістовних елементів функціоналізму та неофункціоналізму як теоретичної основи європейської інтеграції в договірній основі, що регулювала функціонування Європейських

співтовариств. Зауважимо, що вперше суттєві євроінтеграційні процеси почали розгортатися після Другої світової війни, коли західноєвропейські країни поставили перед собою питання майбутнього Європи. Зміна геополітичної ситуації, осмислення досвіду воєн привели до формування нових ідей про об'єднання Європи. Важливе місце серед яких займає теорія функціоналізму та його переосмислення у вигляді неофункціоналізму.

Теорія функціоналізму тісно пов'язана з ліберально-ідеалістичними традиціями, які заперечують неминучість війн і наполягають на можливості поліпшити міжнародні відносини через формування спеціальних структур, які б захищали загальні інтереси. Класична теорія функціоналізму представлена у працях Д. Мітрані «Працююча мирна система». «Перспективи інтеграції: федералізм чи функціоналізм» [11], запропонував «функціональний метод» об'єднання, який в кінцевому рахунку мав призвести до всеосяжної світової єдності. Аналізуючи та моделюючи систему міжнародних відносин, Д. Мітрані пропонував оперувати не поняттями, що визначають рівень поділу влади-держава. конфедерація, федерація, а елементами менш глобального характеру, визначеними потребами окремої людини. Він закликав спочатку виокремити проблеми, які необхідно вирішити для забезпечення економічного чи соціального добробуту, а форма за допомогою якої вони будуть вирішені, має визначатися сама по собі. Співробітництво та взаємодія при цьому пропонувалися саме в питаннях соціально-економічного характеру, вирішення яких є актуальним для всіх держав і тому, певною мірою, може об'єктивно бути об'єднувальним елементом. Таке функціональне співробітництво, наприклад, у галузях транспорту, охорони здоров'я, або енергетики, виключало необхідність попередньої розробки тієї чи іншої конституційної моделі чи будь-якого ідеологічного підґрунтя. Ініціатива в цьому плані мала виходити в кожному конкретному випадку від індивідуумів, приватних груп чи урядів, які самі б визначили ту- чи іншу форму співробітництва. Отже, основним положення функціоналізму є ідея про те, що європейська інтеграція має бути максимально деполітизована, а співробітництво має бути спрямоване на досягнення загального економічного добробуту, а європейське співтовариство набути рис функціональної спільноти.

Незважаючи на те що функціоналізм критикували за технократизм та ігнорування політичного і психологічного контексту, ця теорія згодом була модернізована в межах неофункціоналізму.

Теорія неофункціоналізму була сформульована у 50-60-ті ХХ ст. Ернестом Хаасом і продовжує ідеї функціоналізму). Однак неофункціоналізм не відокремлює економіку від політики, вважаючи, що вони тісно взаємозв'язані.

Неофункціоналізм, на відміну від функціоналізму, більше наголошує на результаті та використанні політичної волі (політичних зусиль) задля формування структури інтегрованого суспільства. Проте найголовніша відмінність неофункціоналізму стосується тези про те, що інтеграція може спричинити неочікуваний або небажаний ефект від прийнятих інтеграційних рішень, що створює феномен «перетікання» («spillover»), — становище, за якого дія, спрямована на досягнення певної мети, формує ситуацію, коли цієї мети можна досягти тільки за допомогою додаткових заходів. Іншими словами, інтеграційний процес, розпочавшись в одній сфері, поступово поширюється («перетікає») на решту сфер, що розширює межі та інтенсивність інтеграції Крім «переливання» вони мають включати «розлив»: який передбачає розширення функціональної сфери діяльності; «поступове будівництво» - зростання компетенції інтеграційного об'єднання та автономії в прийнятті рішень; «відплив», який передбачає повний відхід назад як у функціональній сфері, так і сфері повноважень до встановлення статус-кво та «скорочення», значне підвищення спільних арбітражних функцій.

Отже з вище сказаного ми можемо зробити висновок, що функціоналізм та неофункціоналізм були спробою осмислення, створення теоретичного підґрунтя для політичних стратегій засновників післявоєнної європейської єдності.

Створення Євросоюзу з його особливою системою правових норм було зумовлено розвитком економічної, політичної та правової інтеграції на європейському континенті. Після II-ої світової війни західноєвропейські країни поставили перед собою питання майбутнього Європи, що, власне, і вважається початком європейської інтеграції. Зміна геополітичної ситуації в Європі, осмислення досвіду воєн привели до формування нових ідей про об'єднання Європи. Серед найважливіших причин початку європейської інтеграції можна виділити наступні:

- Розуміння Європою її власних слабостей. Внаслідок конфліктів і воєн її позиція "центра світу" була загублена. Це місце було зайнято двома новими наддержавами - Сполученими Штатами Америки й Радянським Союзом, кожна з яких була набагато могутніша у військовому, політичному і економічному аспектах, чим роз'єднані європейські держави.
- Визнання того, що військові конфлікти у Європі не повинні повторитися. Після жахливого досвіду двох світових воєн, кожна з яких починалася у середині Європи, і в яких Європа була основним полем битви й головним учасником, це бажання миру стало лейтмотивом всіх політичних дій.

- Потреба взаємного порозуміння між країнами, зокрема між Німеччиною та Францією. Після багатьох років націоналістичних урядів у Європі, прийшов час на нову якість у європейській політиці - час на спільне функціонування та співіснування усіх народів Європи.
- Потреба миру та безпеки. Нова Європа та країни цієї Європи повинні були гарантувати, що більше ніколи не повториться жорстокість обох світових воєн. Спільне прийняття рішень мало стати перешкодою для появи нових конфліктів, а тісна політична та економічна співпраця мали стати успішним бар'єром перед комунізмом, який набирає усе більших обертів, а також перед економічною експансією США в Європі.
- Сподівання на економічний розвиток та добробут. Співпраця в межах об'єднаної Європи мала дати її мешканцям економічну стабільність та успіх. Утворення спільного ринку мало оптимізувати економічну діяльність та розвиток торгівлі в межах цілого континенту. Спільний ринок мав бути також гарантією вільного руху осіб, капіталу, товарів та послуг.

У 1946 р. у своєму виступі у Цюріху (Швейцарія) відомий політичний діяч Великої Британії В. Черчилль закликав до створення Сполучених Штатів Європи. На його думку, таке міждержавне об'єднання повинно було базуватись на партнерстві Франції та Німеччини як країн, чия ворожнеча упродовж XIX ст. призвела до трьох найбільш руйнівних військових конфліктів в Європі [12]. Втім, Велика Британія відводила собі роль скоріше посередника, а не учасника такого об'єднання. Практичній реалізації ідеї щодо заснування інтеграційних об'єднань у Західній Європі значною мірою сприяли й Сполучені Штати Америки, які в межах плану Маршалла допомагали об'єднанням європейських країн перетворитися на постійно діючі економічні та політичні союзи.

Найбільшу зацікавленість у створенні інтеграційних об'єднань у Європі виявила Франція, яка побоювалась відродження німецької військової промисловості після послаблення контролю з боку союзницьких держав у Західній Німеччині наприкінці 1940-х рр. Тому не випадково у 1950 р. Міністр закордонних справ Франції Робер Шуман запропонував заснувати міждержавне об'єднання, яке могло б контролювати вугільну та сталеливарну промисловість країн-членів. Цей проект отримав назву «план Шумана» і був узятий за основу створення першого з європейських співтовариств - Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС) [10]. У цьому документі можна знайти наступні пропозиції:

- передання французької та німецької видобувної та металургійної галузей під спільне наддержавне керівництво;
- створення спільної економічної бази як передумови утворення європейської федерації;

- звільнення від усіх митних платежів у переміщенні вугілля та сталі між країнами-членами новоствореної організації;
- скликання міжнародної конференції, яка підготує договір, що міститиме вищезгадані пропозиції [10].

Декларація про солідарність галузей Німеччини та Франції мала на меті забезпечити Європі та світу тривалий мир, а країнам-членам - економічний розвиток. Звісно, план передбачав, що майбутня організація буде відкрита для всіх охочих до вступу країн. Завдяки цьому було досягнуто консенсус щодо національних інтересів: з одного боку. Франція отримала можливість брати участь у контролі німецьких вугільної та металургійної галузей, а з іншого - ФРН змогла стати рівноправним партнером для інших держав [8, с. 12-56].

План Шумана та Моне був реалізований 18 квітня 1951 року, коли було підписано Паризький Договір про створення ЄОВС, який набрав чинності в липні 1952 р. Договір був підписаний на термін 50 років. Членами нової організації стали Франція, ФРН, Італія, Голландія. Бельгія та Люксембург [5].

Спільний ринок вугілля, залізних руд і металобрухту був утворений у лютому 1953 р., а сталі - у серпні 1954 р. Процес утворення спільного ринку був завершений 9 лютого 1958 року. Діяльність Співтовариства та його економічні успіхи заохотили країн-членів до поглиблення процесів інтеграції, і не лише її економічного аспекту [4].

Аналізуючи перші кроки на шляху до європейської інтеграції та діяльність ЄСВС зокрема, можна знайти багато спільного з основними засадами функціональної теорії. Сам Д. Мітрані (засновник класичного функціоналізму) позитивно оцінював це об'єднання, стверджуючи, що воно є проявом чистої традиції функціональної логіки.

В основі функціонування ЄСВС була оригінальна ідея Монне про секторальну інтеграцію, в якій можна простежити схожість з функціоналістською теорією. Йде мова про поступове економічне об'єднання та поетапну відмову держав від частини свого національного суверенітету на користь спільних наддержавних структур, які беруть на себе функцію задоволення спільних політичних та економічних інтересів. В цій простій схемі не можна не помітити той шлях, по якому почала розвиватися європейська інтеграція. Створення ж реальної солідарності в тій чи іншій галузі економіки, на думку Монне, мало б викликати потребу подальшої інтеграції в інших сферах і призвести, зрештою, до побудови європейської федерації. Іншими словами, на переконання Ж. Монне, досягненню політичної єдності Європи мусила передувати її реальна економічна єдність. Саме ця ідея була взята на озброєння французьким урядом. Таким

чином можна сказати, що «промова Шумана» в травні 1950, яка була втілена у формі європейських співтовариств, здійснювала обмежену, але інноваційну ідею функціоналізму про помірковану відмову від частини свого національного суверенітету на користь спільних наддержавних структур. Ж. Монне і ті, хто підтримував його ідеї, бачили регіональну інтеграцію як поступовий процес, джерело динамізму якого виходить зсередини. Неофункціоналісти ж визначили це явище як «перетікання» («spillover»), тобто секторальне співробітництво, що поступово створює умови для формування спільних політичних цінностей, що в кінцевому результаті приведе до політичної інтеграції.

Принциповою ж відмінністю між функціоналізмом і неофункціоналізмом стало детальне вивчення передумов інтеграції останнім. Співпраця не може починатися на порожньому місці; для цього необхідні певні умови: загальні економічні інтереси, схожість економічних систем, деяка ступінь взаємозалежності, політичний плюралізм. Найпершим і найважливішим положенням стратегії неофункціоналістів стала теза про те, що, в першу чергу, слід починати співпрацю в тих питаннях, за якими легше всього домовитися. Водночас, потрібно переконатися, що мова йде про ключові сектори економіки (видобування вугілля і виробництво сталі, наприклад). Функціональна інтеграція Європи починається саме зі створення ЄОВС. Відмінною рисою цього Співтовариства стало об'єднання інтересів європейських країн у сфері «низькою» політики, тобто економіки. Більше того, вугілля і сталь є ключовими галузями економіки, що відповідає стратегії інтеграції неофункціоналістів.

Однак, досягнення ЄОВС у проникненні в державний суверенітет країн-членів виявилися набагато менше, ніж того очікували засновники спільноти. Зокрема, зазнала краху спроба функціональної інтеграції таких чутливих політичних сфер як оборона і зовнішня політика: теорія функціоналізму піддалася критиці, зокрема через її ідеалістичність та нездатність до прогнозування [7, с.5-19].

Врешті-решт, передчасні спроби наднаціонального вторгнення у сфери, які є винятковими прерогативами суверенної держави, призвели до відкритого протистояння подальшої функціональної інтеграції. Перш за все, це відноситься до відхилення французьким парламентом в 1954 році, підписаного двома роками раніше, договору про створення Європейського Оборонного Співтовариства (ЕОС). Провал проекту ЕОС знизив темпи інтеграції і ясно позначив поточну межу інтеграції. Мітрані передбачав такого роду кризи, тому у своїй теорії він завжди захищав політику від всіх інших сфер співробітництва. І не безпідставно: ставало очевидно, що об'єднання інтересів у сфері «низької» політики не зустрічає істотних

перепон, в той час як аналогічні процеси «високої» політиці зазнають краху і загрожують перекреслити все те, до чого вже вдалося домовитися з великими труднощами [1].

Під керівництвом бельгійського міністра закордонних справ П. Г. Спаака була організована робота комітету, куди входили міністри закордонних справ шести країн-членів ЄОВС. Дотримуючись ідеї функціоналізму, всі шестеро сконцентрувалися на скромній, але дуже оригінальній ідеї економічної інтеграції. Результатом цього стало підписання Римських угод 25 березня 1957 р.: Договір про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Договір про створення Європейського Співтовариства з питань Атомної Енергії (Євратом). Окрім вищезгаданих договорів, було також підписано Конвенцію про деякі спільні інституції. Відтак, з'явилися Європейський Парламент та Європейський Суд. Наступним етапом стало підписання 8 квітня 1965 р. (набрав чинності 1 липня 1967 р.) Об'єднавчого Договору, згідно з яким утворилася спільна для трьох співтовариств Комісія (замінивши Високу Владу ЄОВС та Комісії ЄЕС і Євратому) [2].

Значення Римських угод важко переоцінити. Підписання цих угод означало повернення до життя призупиненого проекту створення єдиного європейського співтовариства; також можна сказати про те, що ці документи стали новим рівнем в розвитку функціональної теорії.

Договір про ЄЕС переносив принципи і методи, поширені ЄОВС на всі області економіки шести країн-учасниць співтовариства. Головною причиною, на думку неофункціоналістів, завдяки якій економічне співтовариство перейшло на якісно новий рівень, стала зацікавленість всіх політичних сил ЄОВС у встановленні наднаціональних органів та інститутів, які б могли направляти співробітництво у правильному руслі. Наприклад, створення митного союзу відбулося на півтори роки раніше запланованого - у 1968 році замість 1970 року. Таким чином перетікання в нові економічні та політичні сектори було зумовлено чисто національними інтересами, які виражали представники своїх країн в органах ЄОВС, тобто національні інтереси отримали наднаціональний формат.

Якісна відмінність між двома співтовариствами полягала в тому, що ЄОВС було «секторальним» співтовариством, тобто сфера його діяльності була чітко визначена - вугільна і сталеливарна промисловість. Тоді як ЄЕС стало першою наднаціональною структурою, чия компетенція охоплювала всю економіку країн-членів. Створення ЄЕС відповідало стратегії Хааса, тому справедливо стверджувати, що на даному етапі європейська інтеграція розвивалася згідно теорії неофункціоналізму.

Утворення нових співтовариств та нових інститутів вело до встановлення в Європі миру, стабільності і безпеки. Частково успіх даної теорії полягає в переслідуванні саме цих цілей. Тому завершальний етап стратегії об'єднання Хааса передбачав встановлення «довгострокової системи миру в Європі». Наприклад, у 1963 році непримиренні вороги у минулому, Німеччина і Франція підписали договір про дружбу, що стало ключовою подією на шляху до об'єднання Європи. Установа загальноєвропейських наднаціональних органів забезпечувала все більшу взаємозалежність держав, втягуючи їх економіки в спільний ринок. І, найголовніше, за економічним співробітництвом, як невід'ємна частина, слідувала співпраця політична [3].

Отже, проаналізувавши історію формування європейських співтовариств, можна дійти висновку, що вони формувались на базових засадах, притаманних теоріям функціоналізму та неофункціоналізму. Перші європейські економічні співтовариства мали суто функціональний характер - являли собою об'єднання держав для реалізації певних функцій (ЄОВС, Євроатом). Подальше розширення співпраці на всі галузі економіки країн-учасниць ЄОВС і як наслідок створення ЄЕС, відповідає принципу неофункціоналістів яке вони визначили як «перетікання» («spillover»), тобто співробітництво в одних сферах економіки, неминуче призведе до необхідності співпраці й в інших галузях і стане причиною подальшої інтеграції між країнами членами співтовариства.

Список використаної літератури

1. Борко Ю *Европейский Союз: углубление и расширение интеграции* /Юрий Борко *Мировая экономика и международные отношения.* -№8. - 1998. - С 13-15.
2. Бусыгина И. *Асимметричная интеграция в ЕС* [Електронний ресурс] / Ирина Бусыгина / *Международные процессы* - 2010 - № 3(24). - Режим доступу до журн.: <http://www.inlertrends.ru/fifteen'002.htm>.
3. Горюнова С. О. *Євроінтеграція : навч. посіб.* / С. О. Горюнова. - К.: Академвидав. 2013. - 220 с.
4. Ковальова О. *Неофункціоналізм проти традиційних підходів в теоріях європейської інтеграції* / Оксана Ковальова // *Грані* - 2003. - № 1(27). - С 114 - 117.
5. Копійка В. *Європейський союз: заснування і етапи становлення* / В. Копійка. Т. Шинкаренко. - К.: Видавничий Дім .. Ін Юре ", 2001. - 448с.
6. *Консолідовані договори СС* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/data?t=1&q=1453> «<http://eu.prostir.ua/data?t=1&q=1453>»&HYPERLINK <http://eu.prostir.ua/data?t=1&q=1453>»q- 1453
7. Лендъел кі. О. *Розширення та політика сусідства Європейського СОЮЗУ Мирослава Олександрівна Лендъел.* - Ужгород: Мистецька Лінія. 2008. - 284 С.

8. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Ніколас Мусис. - К.: Видавництво «К.І.С», 2005. -466с.
9. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории: проблемы войны и мира /Александр ОгановичЧубарьян. - М., 1987. -350 с.
10. Declaration of 9 May 1950 [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http:// europa. eй abc 'symbols'9-may/decl_en. htm](http://europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_en.htm)
11. Mitranу D. A working peace system [Електроннийресурс] // Режимдоступу: <http://neie.itam.mx/docs06/Stephan%20Sberro/A%20working%20Peace%20Svs-tem%20David%20Mitranv.pdf>
12. Speech by Sir Winston Churchill, Zurich, 19 September 1946 /Електроннийресурс] //Режимдоступу: [http://www.peshawar.ch varia' winston.htm](http://www.peshawar.ch/varia/winston.htm)

Influence of the theories of functionalism and neofunctionalism on institutional basis of European communities

Article is devoted to substantive elements of functionalism and neo-functionalism as a theoretical basis for European integration in the contractual framework governing the operation of the first of the European Communities. Concluded for the functional nature of the initial phase of European integration. Keywords: European integration, the European Communities, functionalism, neofunctionalism.